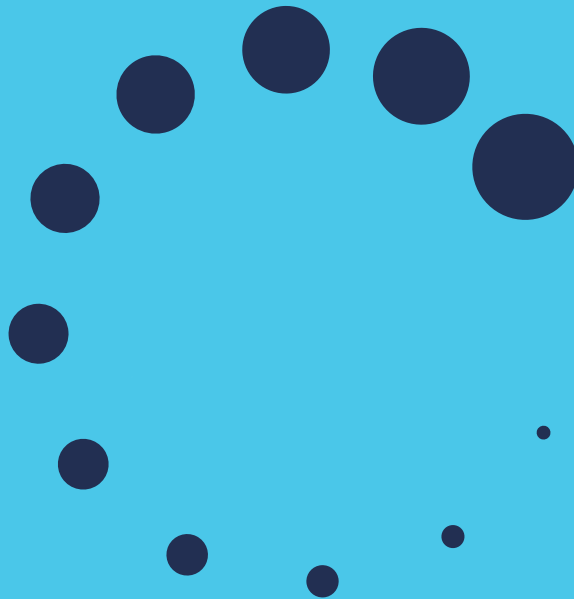

**ОСВІТ
АНАЛІТИКА**

Аналітичний центр
Університету Грінченка

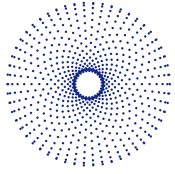

ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ РЕФОРМИ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»:

**впровадження нового змісту
базової середньої освіти**

Аналітична записка

Київ – 2024

**ОСВІТ
АНАЛІТИКА**
Аналітичний центр
Університету Грінченка

**KONRAD
ADENAUER
STIFTUNG**

Освіта України під час війни

ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ РЕФОРМИ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»: впровадження нового змісту базової середньої освіти

Аналітична записка

Київ – Лютий 2024

Автори:

Лілія Гриневич, кандидат педагогічних наук, перший проректор Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Володимир Божинський, науковий співробітник Аналітичного центру «ОсвітАналітика» Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Вероніка Крижановська, молодший науковий співробітник Аналітичного центру «ОсвітАналітика» Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Наукова редакція: Євген Ніколаєв, кандидат економічних наук, директор Аналітичного центру «ОсвітАналітика» Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Літературна редакція: Світлана Глущик

Верстка: Іван Фільчаков, Любов Безпалова

Координатор проекту: Василь Михайлишин, Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні (Київ)

Публікацію підготовлено за підтримки Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні. Інформація та думки, висловлені в цьому документі, належать винятково авторам і не обов'язково відображають позицію Фонду Конрада Аденауера.

Гриневич Л., Божинський В., Крижановська В. Перезавантаження реформи «Нова українська школа»: впровадження нового змісту базової середньої освіти : Аналітична записка. Серія «Освіта України під час війни». Київ: Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2024. 17 с. URL: <https://osvitanalyka.kubg.edu.ua/NUSH>.

© Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, 2024

© Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2024

© Гриневич Л., Божинський В., Крижановська В., 2024

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ТА ГЛОСАРІЙ

Державний стандарт — Державний стандарт базової середньої освіти.

ІОА — Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики».

Модельна навчальна програма — документ, що визначає орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів, зміст навчального предмета (інтегрованого курсу) та види навчальної діяльності учнів, рекомендований Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі шляхом надання відповідного грифу.

МОН — Міністерство освіти і науки України.

НУШ — Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа»¹.

Пілот — проект із апробації нового Державного стандарту базової середньої освіти².

Пілотні школи — школи, в яких реалізується проект із апробації нового Державного стандарту базової середньої освіти.

Типова освітня програма — документ, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України, що окреслює обов'язкові та рекомендовані підходи до розроблення закладами загальної середньої освіти та використання ними в освітній діяльності освітніх програм.

1 Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p>.

2 Наказ МОН від 02.04.2021 № 406 «Про реалізацію інноваційного освітнього проекту всеукраїнського рівня за темою “Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти”».
URL: <https://drive.google.com/file/d/1GIlzceKTmCR8-2lQTDz9sbfsIUlIUuVG/view>.

ВСТУП

Мета цього документа – визначити основні виклики та шляхи перезавантаження реформи «Нова українська школа» в умовах війни і зосередитися на напрямі впровадження нового змісту базової середньої освіти, зокрема узагальнити інформацію про поточний стан, проблемні питання впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти у 5, 6 та 7 класах, сформулювати рекомендації щодо їх вирішення. При підготовці аналітичної записки враховано думки учасників круглого столу «Перезавантаження реформи «Нова українська школа»: впровадження нового змісту базової середньої освіти», який відбувся в Університеті Грінченка 14 грудня 2023 року. На круглому столі експерти, представники Інституту післядипломної освіти Університету Грінченка, директори шкіл та вчителі окреслили основні результати і проблемні зони впровадження нового Державного стандарту базової освіти.

Висловлюємо щире подяку всім учасникам цього круглого столу за актуальні й корисні думки та інформацію, з урахуванням яких підготовлено цей документ. До вирішення всіх технічних питань організації заходу доклали зусиль Олександр Турунцев, Мар'яна Ангелова, Богдан Грицяк, Тетяна Даценко, Олег Демків, Вікторія Заїка, Іван Зозуленко, Олександр Опеха та Андрій П'ятницький. Гречно дякуємо Олені Ліннік та Роману Шияну за допомогу на заключному етапі підготовки аналітичної записки. Ми вельми вдячні нашим постійним партнерам Світлані Глущик, Івану Фільчакову та Любові Беспаловій за надання документів грамотного та ошатного вигляду, а також Представництву Фонду Конрада Аденауера в Україні та особисто Василю Михайлишину й Марині Мчедлешвілі за концептуальну й фінансову підтримку нашого проекту.

3 URL: <https://kubg.edu.ua/prouniversitet/news/podiji/8370-kruhlyi-stil-perezavantazhennia-reformy-nova-ukrainska-shkola-uprovadzhennia-novoho-zmistu-bazovoi-serednoi-osvity.html>.

1. ВПЛИВ ВІЙНИ НА ШКІЛЬНУ ОСВІТУ І ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ РЕФОРМИ «НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА»

Реформа «Нова українська школа» (далі – НУШ), яка реалізується з 2017 року, є значущою зміною в системі повної загальної середньої освіти України, що стала відповіддю на потребу українського суспільства у високоякісній освіті з рівним доступом. Реформу позитивно сприйняли як громадськість, так і міжнародні експерти. Світовий банк високо оцінив реформу та рекомендував поширити бачення її концепції, засноване на компетентнісно-орієнтованому підході та принципі дитиноцентризму, – на весь освітній сектор в Україні, особливо на сектор вищої освіти⁴.

Основою реформи НУШ є застосування компетентнісного підходу до визначення навчальних результатів та розроблення методик навчання і оцінювання. Компетентнісний підхід окреслює перехід від традиційного накопичення та відтворення академічних знань і навичок до формування компетентностей, які охоплюють не лише знання, а й уміння їх застосовувати для вирішення практичних завдань, а також ставлення, вироблені на основі цінностей. Концепція НУШ передбачає практико-орієнтований характер навчання учнів, формування їхнього цілісного світогляду, можливість комплексно вивчати явища та розуміти взаємозв'язки (інтегровані курси). Важливими принципами освітнього процесу є педагогіка партнерства, що позначається на методах навчання і забезпеченні зворотного зв'язку між учнями, вчителями і батьками, а також принцип доброчесності.

У нормативних документах визначено 11 ключових компетентностей на основі Європейської рамки ключових компетентностей для навчання впродовж життя⁵, але з урахуванням національного контексту. Важливою компетентністю в Україні на етапі трансформації суспільства є інноваційність, якої немає в європейських рамках компетентностей, проте її включено до Закону України «Про освіту»⁶ та нових державних освітніх стандартів.

4 Дослідження сфери освіти в Україні. До більшої результативності, справедливості та ефективності (РЕЗЮМЕЗ). Огляд / World Bank, 2019.
URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/790931568661644788/pdf/Overview.pdf>.

5 European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture (2019). Key competences for lifelong learning. Publications Office. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/569540>.

6 Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII «Про освіту», частина перша статті 12.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n193>.

Отже, державні стандарти містять перелік ключових компетентностей, на яких базується опис загальних результатів навчання⁷:

1. Вільне володіння державною мовою.
2. Здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами.
3. Математична компетентність.
4. Компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій.
5. Інноваційність.
6. Екологічна компетентність.
7. Інформаційно-комунікаційна компетентність.
8. Навчання впродовж життя.
9. Громадянські та соціальні компетентності.
10. Культурна компетентність.
11. Підприємливість і фінансова грамотність.

Наскрізними в усіх ключових компетентностях є такі вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювання ризиків, приймання рішень, розв'язування проблем, співпраця з іншими⁸. Цей перелік співвідноситься з уміннями, визначеними в європейських рамках компетентностей. Наприклад, рамка «LifeComp» розподіляє їх за трьома сферами: «Особистісна», «Соціальна» та «Навчання вчитися»⁹.

Державні стандарти початкової та базової освіти побудовано як рамкові документи: в них визначено очікувані результати компетентісного, практико-орієнтованого характеру та пропонуване «ядро» змісту, яке повинні уточнювати, конкретизувати і доповнювати автори навчальних програм та підручників. У такий спосіб закладено варіативність змісту та можливість інтеграції навчальних предметів¹⁰.

Упровадження реформи передбачає трирівневу модель освіти: початкова (1–4 класи), базова середня (5–9 класи), профільна середня (10–12 класи) школа. Нові державні стандарти впроваджуються поступово, а саме: початкової освіти – з 2019 року, базової освіти – з 2022 року, повної середньої профільної освіти – з 2027 року. Відповідно до Концепції Нової української школи¹¹, перші два етапи реформування загальної середньої освіти (2018–2019 та 2019–2022 роки) вже мали завершитися, і у 2023 році реформа повинна була перейти до третього етапу, впровадження якого розраховано до 2029 року.

Першим викликом на шляху повноцінної реалізації реформи стала пандемія COVID-19 (2020–2021 роки), яка зумовила необхідність переходу до дистанційного навчання. Пандемія значно сповільнила впровадження реформи через нерівний доступ до дистанційного навчання, різний рівень цифрових компетентностей учасників освітнього процесу,

7 Державний стандарт базової середньої освіти, пункт 6: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-n#n32>.

8 Державний стандарт початкової освіти: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p>; Державний стандарт базової середньої освіти.

9 Sala, A., Punie, Y., Garkov, V. and Cabrera Giraldez, M. LifeComp: The European Framework for Personal, Social and Learning to Learn Key Competence. EUR 30246 EN. Publications Office of the European Union. Luxembourg, 2020. doi:10.2760/922681, JRC120911.

10 Hrynevych, L., Linnik, O., & Herczyński, J. (2023). The New Ukrainian School reform: Achievements, developments and challenges. *European Journal of Education*, 58(4), 542–560. URL: <https://doi.org/10.1111/ejed.12583>.

11 Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 № 988-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p>.

труднощі в організації співпраці та залучення учнів до навчального процесу. Дослідження, проведене Державною службою якості освіти в січні 2022 року, підтвердило освітні втрати українських учнів, зумовлені пандемією¹².

Ситуація суттєво погіршилася після повномасштабного нападу Росії на Україну, що, зокрема, спричинило руйнування шкільної інфраструктури і призвело до масштабних міграційних процесів серед учнів та педагогічних працівників. Станом на жовтень 2023 року майже 400 тисяч українських школярів та близько 7 тисяч учителів перебували за кордоном. Серед внутрішньо переміщених осіб — майже 200 тисяч учнів¹³. Станом на лютий 2024 року від бомбардувань та обстрілів постраждали 3 798 закладів освіти, 365 з них зруйновано повністю¹⁴. На окупованих територіях та в зоні бойових дій було втрачено або викрадено обладнання, придбане для впровадження реформи НУШ упродовж останніх років. Кількість втраченого обладнання становить щонайменше 1514 одиниць. Серед шкільного майна, яке постраждало під час окупації та бойових дій, також зазнали збитків шкільні автобуси — щонайменше 1874 одиниці¹⁵.

На впровадження другого етапу реформи «Нова українська школа» — її перехід до базової середньої школи — наклався початок повномасштабного вторгнення росії. На цьому етапі відбулася «імітація» реформи через скасування цільових освітніх субвенцій, відсутність централізованого підвищення кваліфікації педагогічних працівників, зокрема вчителів-предметників; зміст нових підручників, більшість яких повторюють стару концепцію навчання, тому імовірно не відповідають Державному стандарту базової середньої освіти¹⁶. У вересні 2023 року Уряд поновив фінансування і розпочав «перезавантаження» реформи «Нова українська школа»¹⁷.

Забезпечення рівного доступу дітей до якісної загальної середньої освіти в період пандемії та повномасштабної війни в Україні і, відповідно, в умовах постійної невизначеності та небезпеки стало викликом для системи освіти.

Навчальні розриви між результатами учнів у сільській та міській місцевостях поглибилися внаслідок війни, режиму дистанційного здобуття освіти та нерівних фінансових можливостей. Ситуацію погіршили руйнування енергетичної інфраструктури та відключення електроенергії, нерівномірна забезпеченість комп'ютерною технікою та обмежений доступ до Інтернету, що перешкоджають як навчанню дітей, так і роботі вчителів. Дослідження PISA-2022 виявило велику відмінність у навчальних досягненнях учнів з міст і сільської місцевості, де різниця в середніх балах з математики еквівалентна понад чотири роки навчання¹⁸.

12 Звіт за результатами дослідження якості організації дистанційного навчання у закладах загальної середньої освіти України / Державна служба якості освіти. Київ, 2022. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zvit_Distance_learning_school_SQE_SURGe_30.08.2022.pdf.

13 Майже 400 тисяч українських учнів перебувають за кордоном – МОН. Нова українська школа, 2023. URL: <https://nus.org.ua/news/majzhe-400-tysyach-ukrayinskyh-uchniv-perebuvayut-za-kordonom-mon/>.

14 Освіта під загрозою. URL: <https://saveschools.in.ua/>.

15 Війна та освіта: Як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи / SavEd, CEDOS, 2023. URL: https://cedos.org.ua/wp-content/uploads/ua-saved_overview-report-2022-web.pdf.

16 Гриневич Л.М. Впровадження реформи «Нова українська школа» на інституційному рівні в умовах війни / III Міжнародна наукова конференція «Теоретичні та практичні аспекти формування освітнього простору: світовий і вітчизняний вимір». 27.10.2023. Львів. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47026/>.

17 Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2023 № 1023 «Питання надання освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам (за спеціальним фондом державного бюджету) у 2023 році». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2023-п>.

18 Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 / кол. авт.: Г. Бичко (осн. автор), Т. Вакуленко, Т. Лісова, М. Мазорчук, В. Терещенко, С. Раков, В. Горох та ін.; за ред. В. Терещенка та І. Клименко; Український центр оцінювання якості освіти. Київ, 2023. С. 64–65. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Nacjonalnyj-zvit_povnyj.pdf.

Український центр оцінювання якості освіти визначає навчальні розриви як значну та стійку різницю в академічній успішності між різними групами (категоріями) учнівства, окреслює відмінності між освітніми та навчальними втратами, висвітлює підходи до визначення навчальних втрат, а також пояснює, як вимірюють втрати в навчанні у світі та в Україні¹⁹.

Починаючи з 2020 року, учнів та учениць 4, 9 та 11 класів було звільнено від державної підсумкової атестації. Через це не збиралась інформація про досягнуті результати навчання, яка могла допомогти вчителям та управлінцям у формуванні «картини» навчальних втрат.

Режим дистанційного навчання обмежує можливості соціалізації, комунікації та командної роботи учнів. Крім того, масове застосування технологій дистанційного навчання в освітньому процесі демонструє нерівномірне опанування вчителями цих технологій: багато освітян не мають достатніх знань щодо наявного програмного забезпечення та систем управління освітою, які можна використати для оптимізації освітнього процесу²⁰.

Шкода, завдана ментальному здоров'ю учасників освітнього процесу, соціально-емоційним навичкам здобувачів освіти під час пандемії, війни та повоєнної відбудови, практично не піддається оцінці. Перше дослідження соціально-економічних навичок учнівства розпочато в Україні у 2023 році²¹. Хоча руйнівний вплив на психоемоційний стан повністю оцінити неможливо, результати різних досліджень уже зараз свідчать про його серйозний характер. Зокрема, дослідження «Реалії освітян у військових умовах. Який слід залишає війна на психоемоційному стані вчителів та дітей?»²², проведене у 2023 році освітньою фундацією «GoGlobal» серед учителів та учнів з прикордонних і прифронтових громад, виявило такі результати:

- ❗ **82%** вчителів стали більш тривожними;
- ❗ близько **40%** вчителів відчувають емоційну стабільність, фіксують зниження здатності контролювати власні емоції.

Стосовно змін в емоційному та інтелектуальному стані дітей з прикордонних та прифронтових громад було з'ясовано, що:

- ➔ **57%** — відчувають байдужість до навчання та зниження мотивації;
- ➔ **55%** — мають погіршення пам'яті та концентрації уваги;
- ➔ **53%** — швидше втомлюються під час занять.

19 Бичко Г., Терещенко В. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання. Київ, 2023. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf; Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання: аналітичний матеріал від фахівців УЦОЯО. URL: <https://testportal.gov.ua/navchalni-vtraty-sutnist-prychyny-naslidky-ta-shlyahy-podolannya-analitychnyj-material-vid-fahivtsiv-ukrayinskogo-tsentru-otsinyuvannya-yakosti-osvity/>.

20 Освіта і наука України в умовах воєнного стану. Інформаційно-аналітичний збірник / Міністерство освіти і науки України, ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2023. 64 с. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/serp_konf_2023.pdf.

21 Міжнародне дослідження соціально-емоційних навичок — в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mizhnarodne-doslidzhennya-socialno-emocijnih-navichok-v-ukrayini>.

22 URL: https://globaloffice.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/Realnist_osvityan_u_vijskovih_umovah_.pdf.

Таким чином, упровадження соціально-емоційного навчання як повноцінного компонента освітнього процесу стає особливо важливим, сприяючи розвитку життєстійкості учасників освітнього процесу та використанню травма-інформованого підходу у викладанні.

Сьогодні практично неможливо розмежувати наслідки шкоди, завданої пандемією та війною, та поточні результати реформи «Нова українська школа» і тому складно належним чином скоригувати її змістове наповнення та шляхи впровадження.

Візія майбутнього освіти і науки України, представлена у 2023 році, визначає таку кінцеву мету середньої освіти: «Забезпечити кожного учня якісною освітою, спрямованою на академічний ріст, розвиток критичного мислення, соціальних навичок та емоційний добробут». Для досягнення цієї мети Міністерство освіти і науки України (далі – МОН) визначило чотири стратегічні цілі²³:

1. Перша стратегічна ціль полягає у створенні безпечного, сучасного та інклюзивного освітнього середовища.
2. Друга ціль спрямована на забезпечення якісної освіти відповідно до принципів та підходів НУШ.
3. Третя ціль передбачає готовність педагогів реалізовувати ідеї НУШ.
4. Четверта стратегічна ціль – забезпечення фінансування системи середньої освіти належним чином та здійснення ефективного управління на основі доказових даних.

Ключові напрями реформи НУШ вимагають критичного переосмислення з урахуванням нових викликів та обставин. Серед основних напрямів «перезавантаження» реформи:

1. Оновлення і впровадження змісту освіти.
2. Професійний розвиток учителів.
3. Відбудова і формування ефективної мережі шкіл у контексті децентралізації та демографічних процесів.
4. Упровадження інклюзії.
5. Цифровізація.
6. Оцінювання і моніторинг якості освіти.
7. Впровадження програм надолуження освітніх втрат.

Ця аналітична записка містить огляд першого напрямку – оновлення і впровадження нового змісту базової середньої освіти.

23 Візія майбутнього освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/viziya>.

2. ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Одним з головних завдань реформи «Нова українська школа» є поетапне (спочатку пілотне, а згодом – масове) впровадження нового Державного стандарту базової середньої освіти (далі – Державний стандарт), затвердженого у 2020 році.

Пандемія і війна не зупинили впровадження реформи, і у 2021/2022 навчальному році пілотування Державного стандарту розпочалося у п'ятих, а через рік – у шостих класах пілотних шкіл. Сьомі класи пілотних шкіл (зараз це 149 закладів) увійшли в пілотування у 2023 році. Через один рік після пілоту (для п'ятих класів – у 2022 році²⁴ тощо) Державний стандарт запроваджується у всіх школах України.

Державний стандарт визначає сукупність можливостей освітнього процесу для формування компетентностей особистості за дев'ятьма освітніми галузями (мовно-літературною; математичною; природничою; технологічною; інформатичною; соціальною і здоров'язбережувальною; громадянською та історичною; мистецькою; фізична культура) та вимоги до результатів навчання учнів за кожною з них. Визначені Державним стандартом результати навчання є орієнтирами для оцінювання навчальних досягнень учнів. Крім цього, він містить базовий навчальний план з розподілом навчального часу, його мінімальний, максимальний та рекомендований обсяги. Реалізація Державного стандарту здійснюється через власні освітні програми шкіл, що складаються ними з урахуванням «авторських» та типових освітніх програм.

МОН у лютому 2021 року затвердило Типову освітню програму для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти²⁵, складовими якої є, зокрема, варіанти типових навчальних планів та базовий перелік модельних навчальних програм.

Розроблення навчальних програм розпочалося наприкінці березня 2021 року зі створення методичних рекомендацій для їх потенційних авторів/укладачів²⁶. За підтримки проєкту «Навчаємось разом» для них було проведено дві сесії консультаційних вебінарів із відповідями на поширені запитання²⁷.

Для створення освітньої програми закладу освіти розроблено окремий модуль конструктора освітніх та навчальних програм²⁸, який дає змогу формувати навчальні плани закладів освіти на основі згаданих вище типових навчальних планів.

24 Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898, пункт 2.

25 Наказ Міністерства освіти і науки України від 19.02.2021 № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти».
URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/602fd30bc/602fd30bccb01131290234.pdf>.

26 Методичні рекомендації для розроблення модельних навчальних програм. Додаток до листа Директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти Міністерства освіти і науки України від 24.03.2021 № 4.5/637-21. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/03/25/metod.pdf>.

27 Відповідаємо на запитання: усе про модельні навчальні програми для розробників і шкіл. Нова українська школа, 12.04.2021. URL: <https://nus.org.ua/questions/vidpovidayemo-na-zapytannya-use-pro-modelni-navchalni-programy-dlya-rozrobnykiv-i-shkil/>.

28 URL: <https://toolkit.nushub.org.ua/>.

У серпні 2021 року, напередодні початку пілотування нового Державного стандарту у п'ятих класах, МОН рекомендувало для використання в освітньому процесі 78 модельних навчальних програм для базової середньої освіти²⁹ (Рис. 1). Ці програми розміщуються на вебсайтах МОН³⁰ та Інституту модернізації змісту освіти³¹.

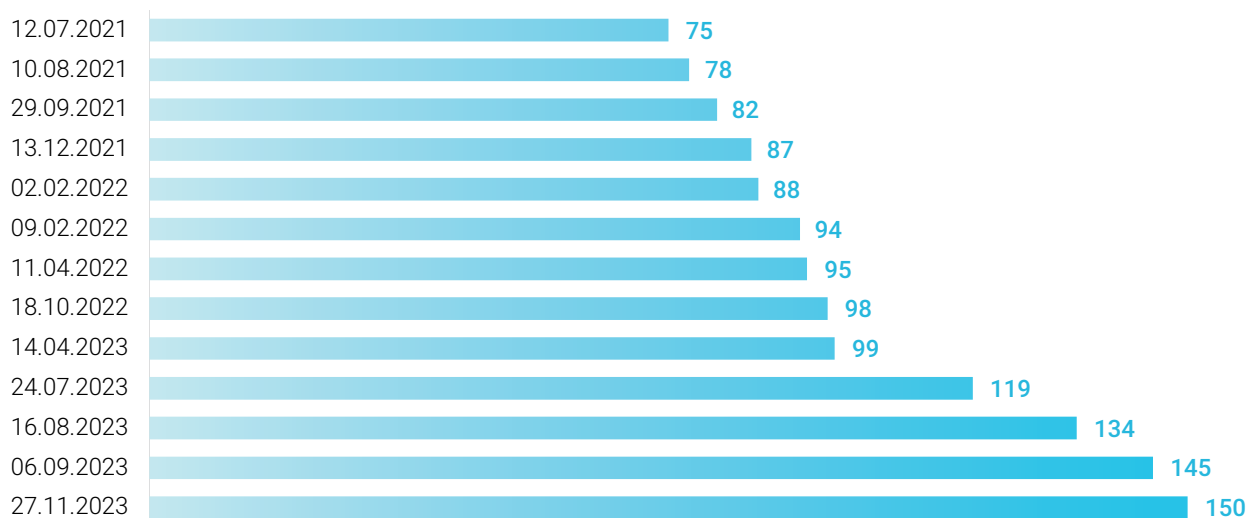

Рисунок 1. Хронологія наповнення бібліотеки модельних навчальних програм для 5–9 класів (станом на листопад 2023 року)³²

Автори проєктів модельних навчальних програм ще до їх затвердження і без жодних гарантій, що затвердження відбудеться, розпочали роботу над підручниками і налагодили поступове надання матеріалів пілотним школам в електронному форматі.

Упродовж 2021–2023 років Команда підтримки реформ МОН проводила оперативні моніторингові опитування серед пілотних шкіл.

Зокрема, з 26 жовтня по 08 листопада 2021 року (1918 відповідей) та з 25 грудня 2021 року по 15 січня 2022 року (1450 відповідей) було проведено опитування щодо забезпечення пілотних шкіл навчально-методичними матеріалами, якості навчальних матеріалів, взаємодії з авторськими колективами / видавництвами тощо. Відповідно до результатів опитування, станом на листопад 2021 року в межах пілотування апробувалося 57 модельних навчальних програм 5 класів з-поміж 82 програм, рекомендованих МОН. Друкованими матеріалами на кінець I семестру 2021/2022 навчального року було забезпечено близько половини вчителів пілотних шкіл³³.

29 Інформація за підсумками I (організаційно-підготовчого) етапу реалізації інноваційного освітнього проєкту за темою «Розроблення і впровадження навчально-методичного забезпечення для закладів загальної середньої освіти в умовах реалізації Державного стандарту базової середньої освіти» за квітень 2021 – жовтень 2021 року. URL: https://drive.google.com/file/d/1arq_zOPRNjMkxx7rwr_-HMag6qlsvLal/view.

30 Модельні навчальні програми для 5–9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://cutt.ly/qwMeXoRW>.

31 Модельні навчальні програми. URL: <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/>.

32 Модельні навчальні програми для 5–9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). URL: <https://cutt.ly/qwMeXoRW>.

33 Дані надано Командою підтримки реформ МОН.

У травні-червні 2022 року Державна наукова установа «Інститут освітньої аналітики» (далі – ІОА) спільно з Командою підтримки реформ МОН провели опитування вчителів пілотних шкіл (843 відповіді) щодо навчально-методичного забезпечення пілоту за освітніми галузями, забезпечення освітнього процесу в пілотних класах, організації освітнього процесу тощо. Ситуація на початок 2022 року (до запровадження воєнного стану в Україні) покращилася порівняно з попереднім семестром: навчальні матеріали для II семестру 2022/2023 навчального року отримали в повному обсязі 83,2% опитаних учителів³⁴ (Рис. 2).

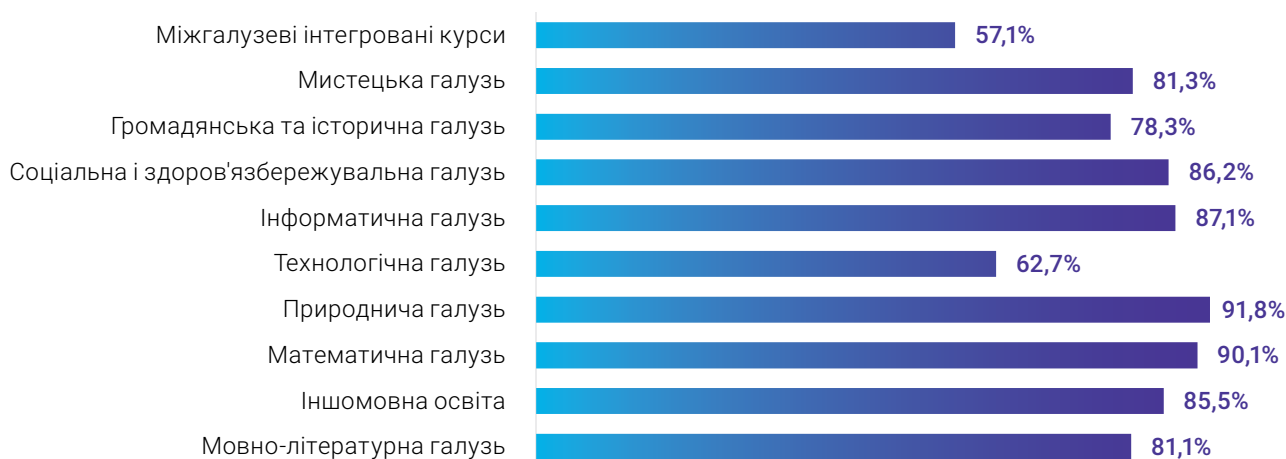

Рисунок 2. Рівень забезпечення вчителів посібниками та підручниками у розрізі освітніх галузей у II семестрі 2021/2022 навчального року³⁵, %

У травні-червні 2023 року ІОА спільно з Командою підтримки реформ МОН провели чергове опитування керівників, учителів, регіональних координаторів НУШ, батьків учнів шостих класів, зокрема щодо наявності навчально-методичного забезпечення пілоту (3 008 відповідей). Загалом упродовж пілотування на рівні шостих класів ситуація із забезпеченням пілотних шкіл навчально-методичними матеріалами залишалася напруженою: в середньому лише близько 50% пілотних шкіл вчасно отримували необхідні матеріали. У 2022 році забезпеченість навчально-методичними матеріалами шостих класів пілотних шкіл знову погіршилося (рис. 3, 4).

34 Моніторингове дослідження щодо впровадження реформи НУШ у пілотних закладах освіти (базова школа). Інформаційно-аналітичні матеріали / Міністерство освіти і науки України, ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2022. С. 58–59.

URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/nus_pilot_report_2022.pdf.

35 Моніторингове дослідження., с. 58–59.

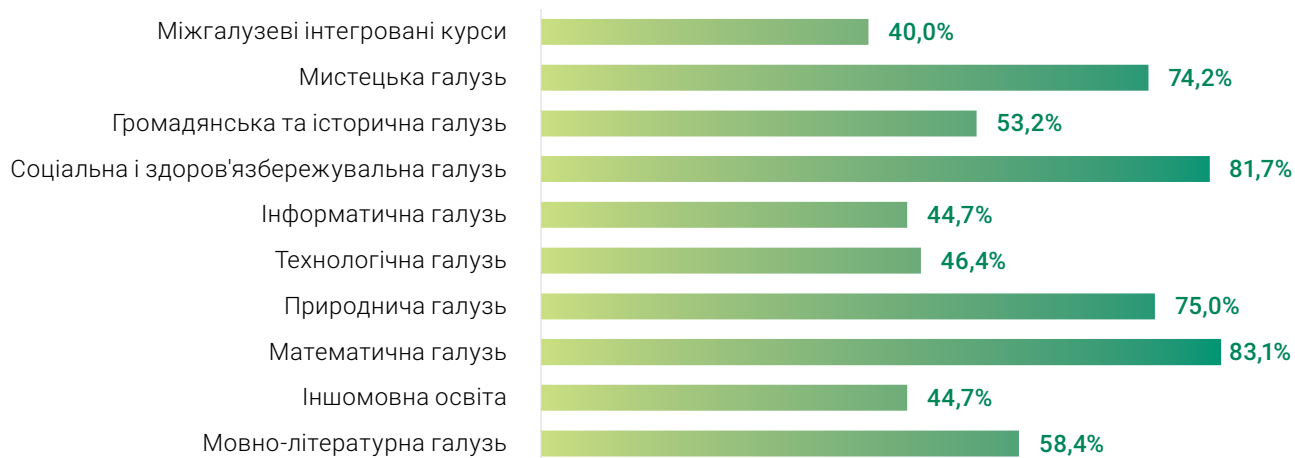

Рисунок 3. Рівень забезпечення вчителів посібниками та підручниками у розрізі освітніх галузей у I семестрі 2022/2023 навчального року³⁶, %

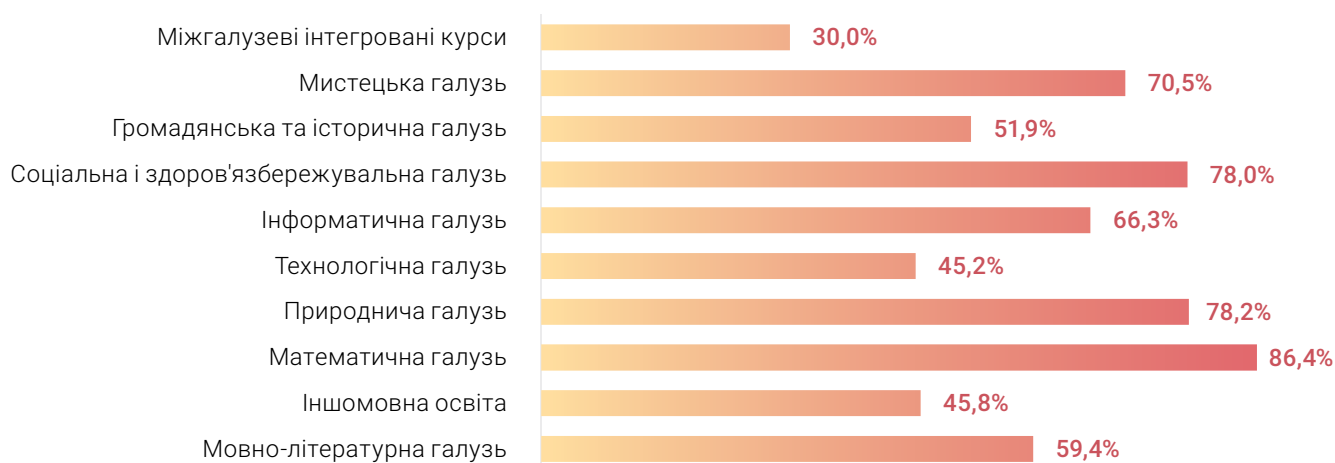

Рисунок 4. Рівень забезпечення вчителів посібниками та підручниками у розрізі освітніх галузей у II семестрі 2022/2023 навчального року³⁷, %

В умовах повномасштабного вторгнення авторські колективи не змогли продовжувати планову роботу над підручниками та посібниками спільно з видавництвами. Частина авторських колективів відмовилася від подальшого створення посібників/підручників для шостих класів у зв'язку з тим, що більшість пілотних шкіл обирали не їхні підручники для п'ятих класів, а більш «традиційні» підручники загальновідомих авторів.

36 Дослідження щодо впровадження реформи НУШ у пілотних закладах освіти (базова школа). Інформаційно-аналітичні матеріали / Міністерство освіти і науки України, ДНУ «Інститут освітньої аналітики». Київ, 2023. С. 54. URL: https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2023/10/pilot_nus_report_2023.pdf.

37 Дослідження щодо впровадження реформи НУШ., с. 55.

3. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НОВОГО ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У 2021–2023 РОКАХ

За результатами аналізу наведених даних та з урахуванням думок учасників круглого столу «Перезавантаження реформи «Нова українська школа»: впровадження нового змісту базової середньої освіти» варто вказати на дві категорії проблем, що виникали та виникають під час впровадження у школах згаданого Державного стандарту базової середньої освіти: **наскрізні** — притаманні всім навчальним предметам незалежно від освітньої галузі, та **ті, що характерні для навчальних предметів окремих освітніх галузей**.

Серед наскрізних проблем варто виокремити такі:

1. Методичні рекомендації для авторів/укладачів модельних навчальних програм не містять вимоги вказувати індекси обов'язкових результатів навчання³⁸, визначені Державним стандартом, що ускладнює встановлення відповідності цих програм вимогам Державного стандарту.
2. Несвоєчасне надання грифу проектам модельних навчальних програм негативно позначилося на процесі складання освітніх програм для шкіл (у рамках пілотування).
3. За експертними оцінками, окремі проекти модельних навчальних програм мали мінімальні відмінності порівняно з програмами, складеними на основі попередніх стандартів загальної середньої освіти (в них не враховано, зокрема, компетентнісний підхід), однак ці проекти отримали відповідний гриф.
4. Школи тяжіють до вибору модельних навчальних програм з мінімальними відмінностями від програм, складених на основі попередніх стандартів загальної середньої освіти, зокрема, через те, що:
 - a. окремі проекти модельних навчальних програм отримали відповідний гриф після початку навчального року, тому їх практично не могли обрати вчителі пілотних шкіл, а згодом — і вчителі у масовому впровадженні (зокрема, інтегрований мовно-літературний курс для 5–6 класів, інтегрований курс громадянської та історичної освітньої галузі «Україна і світ», міжгалузевий інтегрований курс STEM у 5–6 класах тощо);
 - b. типова освітня програма не спонукає до створення збалансованих освітніх програм закладів освіти, які включали б використання нових, зокрема інтегрованих, рішень;
 - c. впровадження інноваційних рішень потребувало нового навчально-методичного забезпечення (зокрема, посібників та підручників), якого не було, а також підвищення кваліфікації вчителів, на яке не було передбачено фінансування.

38 Буквено-цифровий код визначених Державним стандартом базової середньої освіти конкретних результатів навчання та орієнтирів для оцінювання для кожного класу та освітньої галузі.

5. У виборі вчителів продовжують превалювати посібники та підручники, зміст яких незначно відрізняється від того, що був до впровадження нового Державного стандарту.
6. Учителі змушені використовувати в пілоті наявні (як правило, попередні) навчально-методичні матеріали, а не ті, які вони планували використовувати до його початку, через обмеженість їх забезпечення новими матеріалами.

Проблематика в розрізі окремих освітніх галузей, яку визначили учасники круглого столу

1. Громадянська та історична галузь:

- Схвалено значну кількість ідентичних або схожих за змістом модельних навчальних програм для 5–6 та 7–9 класів, що ускладнює їх вибір вчителями.
- У модельних навчальних програмах та в підручниках для 5–6 класів з курсу «Вступ до історії України та громадянської освіти» теми з громадянської освіти відображено фрагментарно, що руйнує принцип наступності у вивченні історії України.
- Зміст деяких підручників для інтегрованих курсів сформовано шляхом механічного поєднання декількох тем з історії та декількох тем з громадянської освіти, а не у спосіб інтегрування інформації з двох предметів у кожній темі.

2. Математична галузь:

- Державний стандарт та відповідні модельні навчальні програми не враховують необхідності вивчення дітьми фінансової грамотності.
- У модельних навчальних програмах не передбачено вивчення основ логіки для розвитку просторового мислення учнів перед опрацюванням матеріалу з геометрії.
- Модельні навчальні програми не враховують вікових особливостей розвитку учнів: програми 5–6 класів занадто перевантажені матеріалом, що унеможлиблює його цілісне та якісне засвоєння, тоді як модельна програма для 7–9 класів є легшою та містить менше навчального матеріалу. Як наслідок, учні 5–6 класів не засвоюють базових знань і в подальшому не розуміють матеріалу 7–9 класів (хоч і полегшеного).

3. Мовно-літературна галузь:

- Державний стандарт та відповідні модельні навчальні програми спираються на різні концепції вивчення предметів у межах галузі – як вивчення предметів нарізно, так і впровадження інтегрованих курсів. Автори модельних програм з інтегрованих курсів пропонують поєднувати в них або українську та зарубіжну літературу, або три предмети галузі (українську мову, українську та зарубіжну літературу). Проте інтегровані курси не користуються попитом через раніше обрані школою модельні навчальні програми та через відсутність учителів, які можуть викладати українську та зарубіжну літературу.

- Модельні навчальні програми з української та зарубіжної літератури перенасичено творами для вивчення на тлі неврахування різних підходів до їх опрацювання. Необхідно розмежувати твори та авторів для оглядового та, з іншого боку, глибокого та всебічного опрацювання. Занадто велика кількість навчального матеріалу унеможлиблює його належне вивчення, учні отримують завеликі домашні завдання, внаслідок цього гублять мотивацію до навчання, а освітній процес переналаштовується на поверхневе опанування матеріалу.

4. Природнича галузь:

- Теоретичні складові модельних навчальних програм для окремих предметів галузі не узгоджено між собою, модельні навчальні програми різних дисциплін дублюють теми одна одної.
- У модельних навчальних програмах не передбачено достатньої кількості дослідів, доступних для проведення вдома учнями, що навчаються дистанційно.
- Підручники перевантажено теоретичним матеріалом, що унеможлиблює набуття необхідних практичних навичок;
- У шостому класі учні опановують матеріал з географії одночасно в рамках окремого курсу «Географія» та інтегрованого курсу «Пізнаємо природу», що призводить до дублювання матеріалу та порушення логічної послідовності в його вивченні. Викладання географії як окремого курсу в 6–9 класах не узгоджено з наявністю окремих курсів з фізики, біології та хімії, вивчення яких починається в сьомому класі.
- Стандарти вищої освіти не передбачають підготовку вчителя, що може викладати чотири навчальні предмети цієї освітньої галузі.

4. ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО ДЕРЖАВНОГО СТАНДАРТУ БАЗОВОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

- Удосконалити процедуру надання грифу модельним навчальним програмам та матеріалам до них, зокрема застосувати цифрові інструменти, як-от конструктор навчальних програм.
- Оновити методичні рекомендації зі створення модельних навчальних програм.
- Забезпечити проведення комплексної експертизи навчальних програм та матеріалів до них за сукупністю складників (предметів) освітньої галузі, а не для кожного окремого навчального предмета.
- Посилити методичну підтримку вчителів шляхом створення інтерактивних навчальних матеріалів, посібника для вчителя, наборів різнорівневих завдань, вправ, додаткових навчальних матеріалів для учнів, що мають скласти готове «коробкове» рішення на допомогу вчителю та учню впродовж усього навчального року.
- Переглянути модельні навчальні програми громадянської та історичної галузі для 5–6 та 7–9 класів з метою забезпечення наступності у вивченні історії та громадянської освіти, цілісного вивчення тем у їх поєднанні.
- Включити до модельних навчальних програм математичної освітньої галузі основи логіки, розвиток просторового мислення, основи фінансової грамотності, використання головоломок, розвиток критичного мислення.
- Переглянути методику викладання української та зарубіжної літератури, зокрема зменшити кількість творів для вивчення, здійснювати глибинний аналіз кожного твору.
- Створювати інтегровані курси природознавства (Science), узгодити модельні навчальні програми та підручники з предметів природничої освітньої галузі, скоротити теоретичну частину матеріалу, включити до програми більшу кількість дослідницьких завдань, зокрема доступних для виконання в домашніх умовах.
- Запровадити в закладах вищої освіти підготовку вчителів з інтегрованих курсів на рівнях бакалавра і магістра, а також відповідні програми підвищення кваліфікації для вчителів.

